

РЕЦЕНЗИЯ

от

Проф. Асена Христова Сербезова, дф
преподавател в Катедра Здравна политика и мениджмънт, Факултет по обществено
здраве, Медицински университет-София

за дисертационния труд на докторант на самостоятелна подготовка

маг.-фарм. МАРИЯ МИТКОВА ИВАНОВА

на тема: „**ПРОФЕСИОНАЛНО ПРЕГАРЯНЕ И РАЗВИТИЕ НА
ФАРМАЦЕВТИЧНАТА ПРОФЕСИЯ**“

за придобиване на образователна и научна степен „доктор”
в област на висше образование 7. „Здравеопазване и спорт“
докторска програма: *Социална медицина и организация на здравеопазването и
фармацията*

НАУЧНИ РЪКОВОДИТЕЛИ: Проф. д-р Лора Христова Георгиева, дм
Доц. Анна Христова Тодорова, дм

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Представеният дисертационен труд на маг.-фарм. Мария Миткова Иванова, докторант на самостоятелна подготовка в Катедра по социална медицина и организация на здравеопазването, Факултет по обществено здравеопазване, Медицински университет-Варна представлява анализ на съвременния обхват на дейност на фармацевтичната професия, свързания с нея професионален стрес (бърнаут) и факторите, които го повлияват.

Във връзка с процедурата ми е предоставен комплект материали на хартиен и електронен носител в съответствие с чл.69 от Правилник за развитието на академичния състав на МУ-Варна и включва изискваните документи.

Наборът от документи отговаря на изискванията, запознах се детайлно с процедурата по разработване, представяне и развитие на обучението по докторантската програма и считам, че те напълно отговарят на изискванията на нормативната уредба.

2. Кратки автобиографични данни за докторанта

Маг.-фарм. Мария Миткова Иванова се дипломира като помощник-фармацевт през 1997 г., а по-късно през 2018 г. и като магистър-фармацевт от Факултета по фармация на МУ-Варна. През 2004 г. Мария придобива бакалавърска степен по психология, като година по-късно я надгражда с магистратура по приложна психология. От 2019 г. до момента, маг.-фарм. Мария Иванова е асистент в МУ-Варна в катедра “Организация и икономика на фармацията” във Фармацевтичен факултет-МУ-Варна. Има професионален опит като когнитивно-поведенчески консултант. Владее английски език.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Темата за бърнаут синдрома при медицинските професии е актуална и значима, предвид ролята на фармацевтите в оздравителния процес. Във връзка с необходимостта от по-задълбочено проследяване на този синдром, както и неблагоприятните му ефекти

Настоящата рецензия е изготвена съгласно чл.71 ал.4 от Правилника за развитието на академичния състав в МУ-Варна и във връзка със Заповед №Р-109-316/26.06.2023 г. на Ректора на МУ-Варна.

върху здравето и благосъстоянието на населението, Световната Здравна Организация го обявява за професионален феномен в 11-та ревизията на Международната класификация на болестите (МКБ-11) през 2019 г. Синдромът на професионалното прегаряне засяга здравната система като намалява работоспособността, увеличава отсъствията от работа, повлиява негативно здравните резултати на пациентите, тъй като понижава качеството на грижите и услугите и е предпоставка за медицински грешки. През последните години се правят мащабни проучвания за изявата на бърнаут сред работещите в различни сектори. В сферата на здравеопазването най-застъпени са изследванията на нивото на професионално прегаряне сред медицински сестри, лекари с различни специалности, дори сред студенти по медицина, но липсват задълбочени проучвания сред фармацевти и в този смисъл дисертационния труд на маг.-фарм. Мария Миткова Иванова запълва една празнина.

Проучванията в дисертационния труд на маг.-фарм. Мария Миткова Иванова са съвременни и актуални, и определено считам, че те са интересни и полезни за сферата на фармацията, социалната медицина, общественото здраве и икономиката на здравеопазването, както и цялостното развитие на фармацевтичната професия. Направените изводи, заключения и препоръки ще представляват интерес за общественото здраве, държавните институции и неправителствения сектор. Съдържанието, обемът, проведените собствени проучвания и направените изводи са изчерпателни и имат необходимия баланс от гледна точка на отделните елементи. В ситуацията на здравна криза е особено важно усилията да бъдат насочени към превенция на професионалното прегаряне и подпомагане на медицинските специалисти при справяне със стреса. Това ще доведе както до повишаване на здравето и безопасността при работа, за профилактика на психичните и соматични ефекти на стреса и подобряване качеството им на живот, така и до повишаване качеството на оказваните грижи и услуги.

4. Познаване на проблема

Докторантката показва отлично ниво на познаване и владееене на изучаваната материя. Придобитото образование, професионален опит (като фармацевт и психолог), академична кариера и умения в сферата на фармацията и общественото здраве, ѝ позволяват да подходи интердисциплинарно, научно задълбочено и същевременно практически насочено към проблематиката на синдрома на прегаряне при фармацевтите.

5. Методика на изследването

Считам, че използваният методичен апарат е достатъчно изчерпателен и позволява достигането на поставените цели и реализиране на задачите на изследванията. За постигането на завършеност на дисертационния труд са изпълнени целите и задачите. Видно е, че докторантката е усвоила основни научни методи и техники за провеждане на проучвания.

За изпълнение на целта и задачите на дисертационния труд са приложени следните методи:

- Документален метод – използван за проучване на нормативни документи и литературни източници за проследяване на развитието на фармацевтичната професия и концепцията за професионално прегаряне;
- Социологически метод за събиране на информация е разработена анкетна карта, която включва структурирани, полуструктурирани и отворени въпроси, с възможности за свободни отговори.

Анкетата съдържа информация относно демографските характеристики на респондентите (възраст, пол, трудов стаж, и др.) и спецификите на работната среда (позиция в организационно-управленската структура, вид на организацията), както и въпроси, свързани със спецификата на работа в аптека с цел да се проследят предизвикателствата пред фармацевтите в съвременното общество и въпроси, целящи да отдиференцират проблемите, с които се сблъскват фармацевтите в работата си в условията на COVID-19.

Използвани са следните статистически методи:

- Дескриптивен анализ. Количествените променливи са представени като средна стойност и стандартно отклонение (\pm SD), категориите - като брой и относителен дял (N, %)м
- Статистическото потвърждение на въпросника е осъществено, чрез коефициента на надеждност Alpha Cronbach (Cronbach,1976). Чрез изчисляване на коефициента е потвърдено равнището на хомогенност на въпросника (МВІ) като цяло и за всяка субскала.
- Корелационният анализ се прилага за описание на силата и посоката на зависимост между променливи величини. За изследването е използван коефициент на корелация на Пирсън и Спирмън.
- Дисперсионен анализ.
- Регресионен анализ.

Статистическата обработка на данните е направена с програмата IBM SPSS, ver. 19. Статистически достоверни различия са приети при $p < 0,05$.

За изработване на графиките е използван софтуерен пакет Microsoft Office Excel.

Научното изследване е одобрено от Комисия по етика на научните изследвания към Медицински университет-Варна, с протокол №101/24.03.2021г.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Представеният дисертационният труд е написан на 156 страници и е онагледен с 21 фигури, 20 таблици и 1 приложение, съгласно изискванията, а именно – въведение, литературен обзор, цел и задачи, хипотези на изследването, методична част, резултати и дискусия, заключителна дискусия, изводи, приноси и използвана литература. Отделните части са пропорционални по обем. Използвани литературни източници са 216, от които 54 на кирилица и 167 на латиница.

Целта на дисертационния труд е да изследва съвременния обхват на дейност на фармацевтичната професия, свързания с нея професионален стрес и факторите, които го повлияват. Формулирани са 7 задачи във връзка с проучване на спецификите при организацията на професионалната среда и предизвикателствата пред фармацевтите, работещи в аптеки за обслужване на населението; проучване на трудностите и предизвикателствата в работата на фармацевтите в условията на пандемия от COVID-19; изследване на нивото на професионален стрес при фармацевтите, практикуващи в аптеки за обслужване на населението; проучване на факторите, повлияващи появата на бърнаут сред фармацевтите; проучване на взаимовръзките между бърнаут при фармацевтите и оказваните от тях фармацевтични грижи; проучване на удовлетвореността от работната среда сред изследваните фармацевти и разработят насоки за идентифициране на проявите на професионалния стрес при фармацевтите и препоръки за справяне

Поставям висока оценка на методичната част на дисертационния труд. Тя е изготвена професионално и описана на високо научно ниво.

В частта със собствените проучвания са описани в конкретика резултатите от проведеното сред 127 магистър-фармацевти, работещи в аптеки за обслужване на

Настоящата рецензия е изготвена съгласно чл.71 ал.4 от Правилника за развитието на академичния състав в МУ-Варна и във връзка със Заповед №Р-109-316/26.06.2023 г. на Ректора на МУ-Варна.

населението, които имат сключен договор с НЗОК, редовни членове на Регионална фармацевтична колегия-Варна проучване. Докторантката е разгледала проблеми свързани с достъпа до фармацевтично обслужване и лекарствени продукти, като се е акцентирала върху достъпа на населението до аптеки в малки населени места, денонощни аптеки и проблема с липсата на лекарства. При разглеждане на затрудненията свързани със законодателството се разглеждат основно влиянието на динамичните промени в законовата уредба и неясните регулаторни изисквания. Проблемите при изпълняване на рецепти заплащани от НЗОК са насочени към административното натоварване при обработка на рецептите, липсата на точни инструкции и предварителна информация. Други разгледани групи са технически затруднения; организация на работната среда и предоставянето на фармацевтични грижи. За определяне на нивото на професионално прегаряне е използван въпросника на Маслах за медицински специалисти-MBI-HSS(MP). Данните от проучването показват, че 95 (75%) от изследваните лица имат най-малко една скала, със стойност свързана с високо ниво на бърнаут, което се доближава до получени резултати публикувани от други автори. Нивото на бърнаут е средно и високо при 53% от изследваните лица.

Докторантката е установила, че липсата на възможност за осъществяване на фармацевтични грижи е предпоставка за високо ниво на професионално прегаряне. Фармацевтите се чувстват неудовлетворени от работата си, емоционално изтощени и дистанцирани от пациентите си, защото нямат възможност за прилагане на придобитите знания и компетенции, което намаля и тяхното усещане за професионално удовлетворение от извършваната работа. В резултатите са представени и трудностите в комуникацията между фармацевти и други медицински специалисти, както и между фармацевти и пациенти. Разгледани са и предизвикателствата на инфодемията в условия на COVID-19, свързани с насложена паника и необходимостта от работа с тревожни пациенти, коригиране на грешни схеми на лечение и профилактика.

На база проведеното проучване докторантката е разработила брошура, в която се разграничават основните симптоми свързани с професионално прегаряне. Получените резултати начертават най-достъпните начини за самопомощ и превенция на фармацевтите.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Формулирани са 7 извода, които следват логично целта и изпълнените задачи, и касаят предизвикателствата при работа на фармацевтите в аптеки за обслужване на населението; често променящите се изисквания от страна на администрацията в условията на COVID-19; предпоставките за професионално прегаряне при фармацевтите; факторите, свързани с организационната среда, които повлияват бърнаут в най-голяма степен; трудностите в комуникацията на фармацевтите с другите медицински специалисти, както и с пациентите и удовлетвореността на фармацевтите от работата.

Приносите са коректно формулирани като научно-теоретични и приложно-практически.

Научно-теоретичните приноси са както следва:

- Направен е задълбочен теоретичен анализ на ролята на фармацевта в съвременното общество и са определени предизвикателствата, пред които са поставени фармацевтите в България, изпълнявайки служебните си задължения;

- Анализирани са затрудненията в работната среда на фармацевтите, практикуващи в аптеки за обслужване на населението по време на пандемията от COVID-19;
- За първи път са изследвани основните индивидуални фактори и факторите на работна среда, повлияващи нивото на професионално прегаряне при фармацевтите;
- За първи път са изследвани нагласите на фармацевтите да работят в денонощни аптеки и малки населени места, което е важно за достъпа на населението до лекарства и разкриване на аптеки в тези райони.

Признавам и следните практико-приложни приноси:

- Очертаните фактори за бърнаут сред фармацевтите могат да послужат за рационализиране на процеса на администриране и обработка на документация в аптеките и освобождаване на ресурс за ефективно провеждане на фармацевтични грижи;
- Изведена е ролята на фармацевта за противодействие на инфодемията, повишаване здравната култура на обществото и подпомагане рационалната лекарствена употреба;
- Разработената информационна брошура за причините за възникване на професионално прегаряне и начини за превенция ще бъде в полза на практикуващите фармацевти с цел превенция на бърнаут.

Приемам формулираните изводи и представения автореферат.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Във връзка с дисертацията са представени 3 публикации, от които едната е на английски език, докторантът е първи автор и в трите статии, има 2 участия в научни форуми.

9. Лично участие на докторанта

Личното участие на докторанта в проведените изследвания, формулиране на цел, задачи, получени резултати, изведени препоръки и приноси, е налице. Приемам като лична заслуга и постижение цялостната научна продукция на докторантката.

Считам, че дисертационният труд е оригинална разработка, надхвърля минималните национални изисквания и отговаря на качествените и количествени изисквания на МУ-Варна.

10. Критични забележки и препоръки

Нямам.

В заключение, като оценявам високо актуалността на проучения проблем, задълбочените изследвания и представените резултати, давам своята **положителна оценка** на дисертационния труд и **предлагам на членовете на уважаемото Научно жури да присъди ОНС „доктор“** на маг.-фарм. МАРИЯ МИТКОВА ИВАНОВА по докторската програма Социална медицина и организация на здравеопазването и фармацията за разработка на тема: „ПРОФЕСИОНАЛНО ПРЕГАРЯНЕ И РАЗВИТИЕ НА ФАРМАЦЕВТИЧНАТА ПРОФЕСИЯ“.

София,
07.09.2023 г.

Подпис:

Проф. Асена Сербезова, дф